

Є. В. Купріянов

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**Ідеографічна класифікація галузевої лексики
як параметр структури електронного словника
(на прикладі гідротурбінної термінології)**

Купріянов Є. В. Ідеографічна класифікація галузевої лексики як параметр структури електронного словника (на прикладі гідротурбінної термінології). У статті розглядається ідеографічна класифікація як один із способів репрезентації вузькоспеціальної лексики в електронному словнику гідротурбінної термінології, пропонуються конкретні прийоми реалізації класифікації при створенні словарної статі, обґрунтовується актуальність лексикографічного методу в прагматичному аспекті, а саме в подоланні труднощів, обумовлених складністю структури гідротурбінної термінологічної системи.

Ключові слова: *ідеографічна класифікація, тезаурус, електронний словник, словникова стаття, мікрополе, термінологічна група.*

Куприянов Е. В. Идеографическая классификация отраслевой лексики как параметр структуры электронного словаря (на примере гидротурбинной терминологии). В статье рассматривается идеографическая классификация как один из способов репрезентации узкоспециальной лексики в многоязычном электронном словаре по гидротурбинам, предлагаются конкретные приемы реализации данной классификации при создании словарных статей, обосновывается актуальность лексикографического метода в прагматическом аспекте, а именно в преодолении трудностей, обусловленных сложностью структуры гидротурбинной терминологической системы.

Ключевые слова: *идеографическая классификация, тезаурус, электронный словарь, словарная статья, микрополе, терминологическая группа.*

Kupriyanov Ye. V. Thesaurus as a structural parameter of special-purpose electronic dictionary (on the example of hydraulic turbine terminology). The present article is devoted to ideographic classification as a way of representing special-purpose terminology in multilingual electronic dictionary on hydraulic turbines, particular examples of performing this classification are proposed, the topicality of ideographic classification is justified in pragmatic aspect, namely in overcoming the difficulties connected with the complicated structure of hydraulic turbine term system.

Key words: *ideographic classification, thesaurus, electronic dictionary, entry, microfield, term group*

Знаючи термін, знаєш місце у системі. Знаючи місце у системі, знаєш термін.

Н. В. Юшманов, 1937 р.

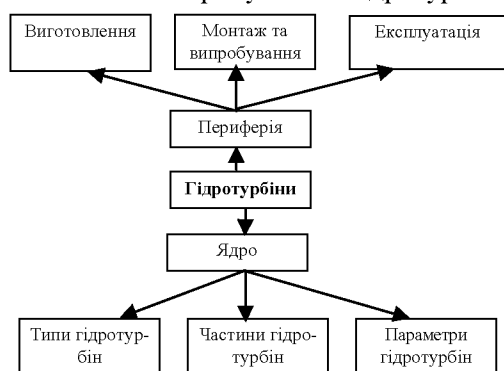
Останнім часом гостро відчувається потреба у створенні електронних словників спеціалізованої лексики, які б могли послужити спеціалісту ефективним засобом для вирішення проблем перекладу галузевих текстів. Проте якісний переклад як з іноземної мови, так на іноземному неможливий без чіткого розуміння та уявлення побудови терміносистеми, у сфері якої виконується цей переклад.

Виходячи з цього, мета нашої розвідки – запропонувати ефективні засоби репрезентації структури вузькоспеціалізованої терміносистеми в електронному словнику на прикладі гідротурбінної лексики шляхом застосування ідеографічної класифікації.

О. О. Потебня наголосив, що наука роздроблює світ, щоб знову скласти його у чітку систему понять. Вона порівнює дійсність з поняттям

і намагається урівняти одне з іншим. [3:140]. У цьому зв'язку можна відзначити, що термінологічна система є не тільки організованою за певним принципом сукупністю термінів, але й усвідомленою системою понять відповідної наукової або технічної галузі. «Категоризація та концептуалізація як засоби упорядкування знань про світ є об'єктивно притаманними дійсності, роботі свідомості людини...», – наголошує Л. Г. Бабенко [1]. За Л. А. Манерко, категоризація становить той аспект розумової діяльності, який безпосередньо пов'язаний із функціонуванням людської особистості у суспільстві, засвоєнням оточуючого світу та умінням не тільки класифікувати оточуючі явища на будь-які класи, але й втілити через це уміння своє розуміння й пояснення дійсності [2:67].

Термінологія гідротурбінної галузі складна за своєю будовою. Вона охоплює не тільки спеціальну лексику на позначення гідротурбінних деталей та вузлів, але й лексику, пов'язану з виготовленням, установленням та експлуатацією гідротурбін. Ідеографічна класифікація досліджуваної терміносистеми передбачає визначення ієрархічних (гіперо-гіпонімічних) зв'язків між термінами, мікрополів та предметно-понятійних груп, а також предметної співвіднесеності термінів. Гідротурбінна термінологічна система складається з ядра та периферії. До **ядра** належать такі мікрополя: «Типи гідротурбін», «Частини гідротурбін» та «Параметри гідротурбін», а до **периферії** – «Виготовлення гідротурбін», «Монтаж та випробування гідротурбін», «Експлуатація гідротурбін».

Мал. 1. Загальна структура терміносистеми «Гідротурбіни»

і «Експлуатація гідротурбін» (див. мал. 1).

Наведемо головні параметри, за якими здійснюється ідеографічна класифікація термінів:

- 1) приналежність терміна або терміносполучення до ядерної або периферійної лексики;
- 2) мікрополе та предметно-понятійної групи, до яких входить термін або терміносполучення;

3) системні зв'язки (родо-видові, частина-ціле), що утворює термін або терміносполучення з іншими термінами;

4) предметна співвіднесеність терміна або терміносполучення.

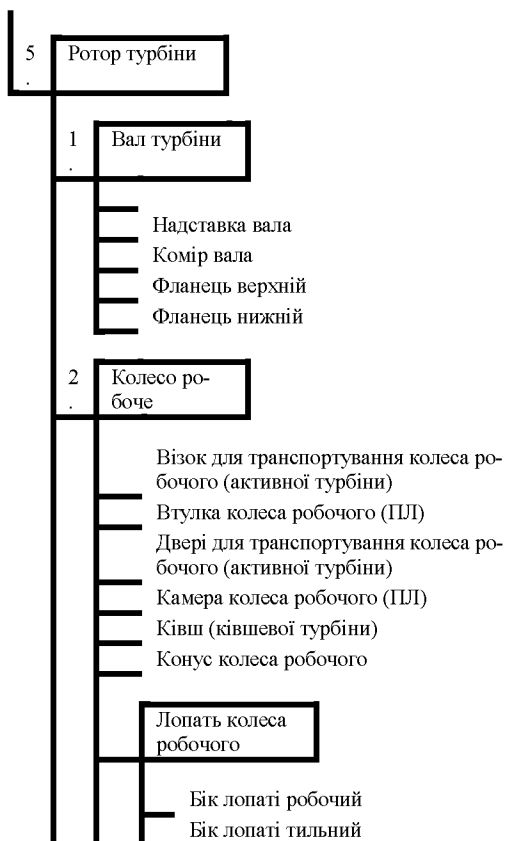
Для побудови більш точної класифікації важливими є методи дефініційного та контекстного аналізу.

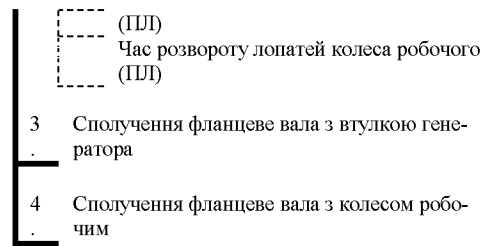
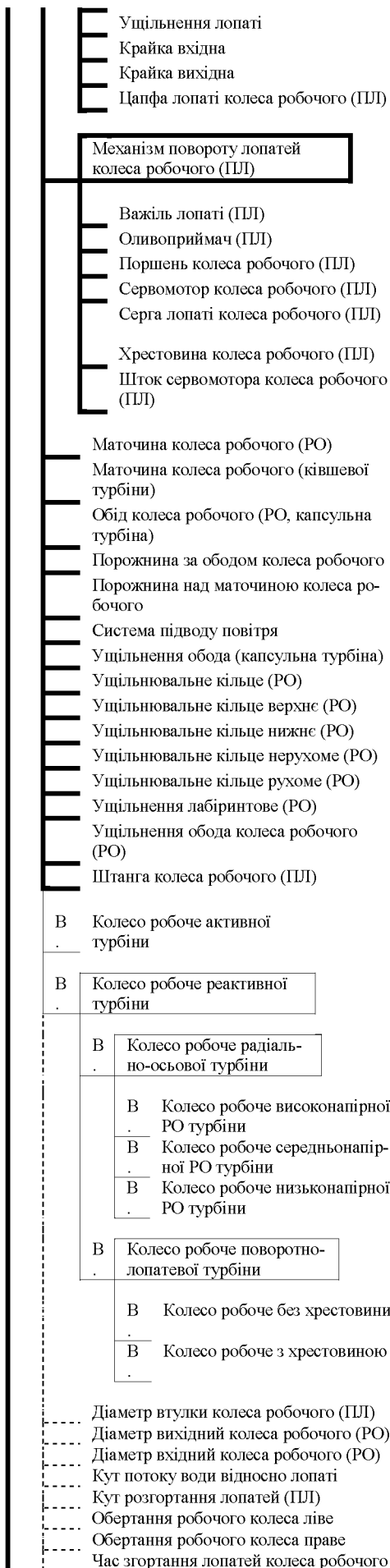
Дефініційний аналіз виявляє базові терміни у межах досліджуваного термінополя, тобто ті одиниці, що позначають фундаментальні поняття певної галузі знань, а також виявити терміни, що походять від базових (Л. В. Морозова, З. І. Комарова, А. А. Прошина).

Головним завданням **контекстного аналізу** є встановлення окремих значень лексичних одиниць, що реалізуються у мовленні та їх опис за допомогою набору сем. У результаті, кожне слово повинно співвідноситися з множиною контекстних значень (І. В. Азарова, О. А. Митрофанова).

Довідкову інформацію ми брали з нормативних документів (ДСТУ 2248-94, ГОСТ 23956-80, ІЕС TR 61364 та інші), спеціальної довідкової літератури («Справочник конструктора гідротурбін» (Л. Я. Бронштейн), «Проектирование гидротурбин» (А. Н. Ковалев) та інші), тендерних матеріалів та Інтернет-ресурсів.

Як приклад, розглянемо нижче структуру підгрупи частину тезауруса мікрополя «Частини гідротурбін».

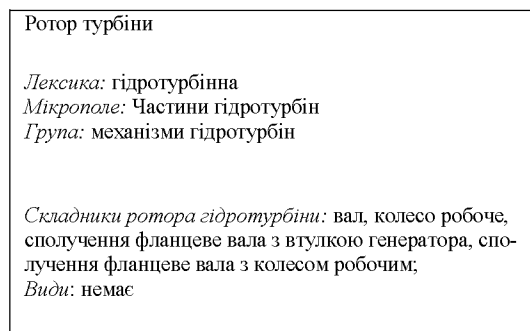

Для відображення відношень «рід–вид» та «частина–ціле» було використано такі графічні засоби: напівжирне та курсивне накреслення, маркери у вигляді жирної крапки (крапок) та тире (кількох тире), а також багаторівневий нумерований список.

Так, наприклад, для терміна *ротор турбіни* цифра 5 позначає його місце у предметно-понятійній групі «Механізми гідротурбіни» мікрополя «Частини гідротурбін». Терміни, оформлені похилим шрифтом, вказують на те, що вони виступають меронімами по відношенню до *ротора турбіни* (тобто позначають складові елементи ротора турбіни). Стосовно предметної співвіднесеності, у дужках подано типи гідротурбін (*РО, ПЛ, капсульна турбіна*), з якими може використовуватися термін, а якщо поруч з терміном не подається така інформація, то це означає, що вказаний термін можна використовувати для всіх видів гідротурбін.

Ідеографічну частину словникової статті *Ротор турбіни* можна визначити таким чином:

Мал. 2. Структура ідеографічної частини словникової статті «Ротор турбіни»

Як показано на мал. 2, термін *ротор турбіни*: 1) належить до гідротурбінної (або ядерної) лексики, 2) знаходиться у мікрополі «Частини гідротурбін», 3) входить до предметно-понятійної групи «Механізми турбіни», 4) має терміни на позначення складових елементів (мероніми), 5) але не має видових (*Види*) та асоціативних термінів.

Як додатковий приклад наведемо словникову статтю терміна *колесо робоче*:

Колесо робоче

Лексика: гідротурбінна

Мікрополе: Частина гідротурбін

Група: механізми гідротурбін

Складові частини: візок для транспортування колеса робочого (*активної турбіни*), втулка колеса робочого (*ПЛ*), двері для транспортування колеса робочого (*активної турбіни*), камера колеса робочого (*ПЛ*), ківш (*ківшевої турбіни*), лопать колеса робочого, механізм повороту лопатей колеса робочого (*ПЛ*), маточина колеса робочого (*РО*), порожнина за ободом колеса робочого, порожнина над маточиною колеса робочого, система підводу повітря, ущільнення обода (*капсульна турбіна*), ущільнювальне кільце (*РО*), ущільнювальне кільце верхнє (*РО*), ущільнювальне кільце нижнє (*РО*), ущільнювальне кільце нерухоме (*РО*), ущільнювальне кільце рухоме (*РО*), ущільнення лабиринтне (*РО*), ущільнення обода колеса робочого (*РО*), штанга колеса робочого (*ПЛ*)

Види: колесо робоче активної турбіни, колесо робоче реактивної турбіни,

Підвиди: колесо робоче радіально-осьової турбіни, колесо робоче поворотно-лопатевої турбіни

Підвиди 1: Колесо робоче високонапірної радіально-осьової турбіни, колесо робоче середньонапірної радіально-осьової турбіни, колесо робоче низьконапірної радіально-осьової турбіни

Підвиди 2: Колесо робоче поворотно-лопатевої турбі-

ни без хрестовини, Колесо робоче поворотно-лопатевої турбіни з хрестовиною

**Мал. 3 Структура ідеографічної частини
словникової статті
«Робоче колесо турбіни»**

Таким чином, на прикладі ідеографічної класифікації гідротурбінної лексики ми проілюстрували один із параметрів структури електронного спеціалізованого словника, який дозволяє наявно представити термін у його відношеннях (рід–вид, частина–ціле) з іншими термінами, визначити його місце у терміносистемі в цілому. Це, на нашу думку, сприятиме чіткішій семантизації вузькоспеціалізованої лексики та дозволить зробити більш точний переклад тексту з української мови на іноземну і навпаки.

Література

1. Бабенко Л. Г. Идеографическое описание русской лексики как способ выявления базовых категорий и ключевых концептов [Електронний ресурс] / Л. Г. Бабенко. — Режим доступу до статті : <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/16.pdf>
2. Манерко Л. А. Аспекты моделирования ментальных процессов при описании терминосистемы / Л. А. Манерко // Терминология и знание. Материалы I Международного симпозиума (Москва, 23—24 мая 2008 г.). — М. : Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН 2009. — С. 65—75.
3. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. — К. : СИНТО, 1993. — 191 с.